Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Turkish Social Sciences Research

ISSN:2548-009X E-ISSN:2548-0103
Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue: 1

Makale Türü / Article Type

Etnografiden Netnografiye Etik: 4A Modeline Dayalı Bir Kuramsal Çerçeve Önerisi*

Betül ÇEBİ[1]

Başvuru / Submitted: 23.09.2025

Kabul / Accepted: 27.02.2026

Atıf / Cite as: Çebi, B. (2026). Etnografiden netnografiye etik: 4A modeline dayalı bir kuramsal çerçeve önerisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 96-114.

ÖZET

Bu makale, kuramsal bir derleme olarak etnografiden netnografiye geçiş sürecinde ortaya çıkan etik sorunları bütüncül biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Netnografi çalışmalarında, araştırmacının rolünü açıklaması, katılımcı kimliklerinin korunması, onam süreçlerinin işletilmesi ve araştırma alanının niteliğinin belirlenmesi güvenilirlik açısından kritik görülmektedir. Ancak literatürde bu başlıkların çoğu ayrı ayrı incelenmiş, araştırmacılara kapsamlı bir yol haritası sunulmamıştır. Bu eksiklikten hareketle çalışma, etik tartışmaları sistematik hale getiren 4A Etik Modeli'ni (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan) önermektedir. Model yalnızca araştırmacılar için değil, etik kurullar açısından da işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle lisansüstü araştırmalarda metodolojik ve etik zorlukların aşılmasına katkı sağlayacak rehber niteliği taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Etnografi, Netnografi, Etik, 4A Modeli

Ethics From Ethnography To Netnography: A Theoretical Framework Proposal Based On The 4A Model

ABSTRACT

This article aims to address the ethical issues that arise in the transition from ethnography to netnography in a theoretical examination. In netnographic studies, it is critical for reliability that the researcher's role is clarified, participant identities are protected, informed consent is obtained, and the research field is defined. However, existing literature tends to examine these issues separately, leaving researchers without a comprehensive roadmap. To address this, the study proposes the 4A Ethics Model (Explanation, Anonymity, Agreement and Area), which systematises ethical discussions. The model provides a functional framework for researchers and ethics committees alike, serving as a guide for overcoming methodological and ethical challenges, particularly in graduate research.
Keywords: Ethnography, Netnography, Ethics, 4A Model

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, betulcebi2367@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1293-9085

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET (EXTENDED ABSTRACT)

Background

The widespread adoption of digital technologies has fundamentally altered the way people interact and form communities, prompting major changes in social science research practices. While traditional ethnography focuses on understanding cultural patterns through in-depth engagement in physical settings, the increasing significance of online spaces has made methodological adjustments necessary. In response to this transformation, netnography has emerged as a method that enables researchers to examine the interactions, meanings, and practices of digital communities.

Despite its advantages, such as accessibility, flexibility and reduced cost, netnography raises several ethical concerns that are not always easy to resolve. Questions about researcher visibility, participant privacy, informed consent, and the classification of online environments as public or private remain central to ongoing debates. Examining the literature reveals that these issues are often considered in isolation, which makes it difficult for researchers to adopt a consistent ethical approach. This fragmentation highlights the need for a more integrated framework to guide ethical decision-making coherently.

Purpose

This study proposes a structured and practical ethical framework for netnographic research. Rather than introducing entirely new ethical principles, the study seeks to bring together existing discussions and organise them into a more coherent model. The study intends to support researchers in navigating ethical dilemmas more systematically and consistently. Additionally, it intends to provide ethics committees and graduate students engaging with online research contexts with a practical reference. By linking theoretical insights with applied considerations, the proposed framework will bridge the gap between ethical theory and research practice.

Method

This study is a theoretical review that emphasises conceptual interpretation. Rather than conducting an exhaustive literature review, the study focuses on key works that have made a significant contribution to ethical discussions in netnography. Core themes such as researcher disclosure, anonymity, consent and the nature of online environments were identified and examined.

Rather than being analysed as isolated issues, these themes were examined as interrelated components of a broader ethical landscape. Through critical synthesis, the study has reorganised these dimensions into a unified structure. Based on this analysis, the 4A Ethical Model was developed. To enhance its practical application, a checklist has also been created to assist researchers in identifying potential ethical risks and making informed decisions throughout the research process.

Findings

The findings suggest that, even though they are rarely addressed together in the literature, ethical considerations in netnographic research tend to cluster around four main dimensions. The proposed 4A Ethical Model brings these dimensions together in a single framework.

'Disclosure' focuses on how researchers present their identity and purpose within the research setting. While transparency is generally encouraged, it must be balanced with the need to preserve natural interaction patterns. Anonymity emphasises protecting participant identities. In digital environments, data can often be traced back to individuals, so careful data handling strategies are essential. 'Agreement' refers to participant consent and involvement. The findings suggest that obtaining consent in online environments is often more challenging than in traditional settings and may necessitate flexible approaches. 'Area' addresses how online spaces are interpreted in terms of privacy. Rather than relying on strict public–private distinctions, ethical evaluations should consider contextual factors and user expectations.

Importantly, these dimensions are interconnected. Decisions in one area may influence others, suggesting that ethical considerations should be approached holistically rather than sequentially. The checklist developed in this study offers a practical way to manage these interdependencies.

Conclusion

This study emphasises that ethics in netnographic research should be considered an integral part of the research process, rather than a final procedural step. The 4A Ethical Model offers researchers a structured yet flexible framework to help them approach ethical issues more comprehensively. By bringing together disparate discussions in the literature, the model promotes both theoretical understanding and practical application. The inclusion of a checklist also makes it more usable in real research contexts.

However, the model may need to be adapted for use in sensitive research settings, especially when working with vulnerable groups or restricted online communities. Further research is encouraged to test the model's applicability in different contexts and refine ethical practices in digital research.

GİRİŞ

Dijital teknolojilerin gündelik yaşamdaki yaygınlaşması, toplulukların mekânsal sınırlarını dönüştürmüş ve araştırmacıların kültürel olguları inceleme biçimlerini farklılaştırmıştır. Klasik etnografi, bireylerin inanç, değer, ritüel ve davranışlarını kendi toplumsal bağlamlarında anlamayı hedeflerken; aynı zamanda onların sosyo-ekonomik, dini, politik ve coğrafi çevrelerle ilişkilerini de ortaya koyar (Glesne, 2015; Merriam, 2013). Antropoloji kökenli bu yaklaşım, zaman içinde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yaygınlık kazanmış ve kültürü araştırmanın merkezine yerleştirme fikri etrafında gelişmiştir. Etnografik çalışmalarda süreci yönlendiren temel aşamalar; kültürel bağlama giriş, veri toplama ve çözümleme, yorumların güvenilirliği, etik sorumlulukların gözetilmesi ve katılımcılara geri bildirim verilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Sandlin, 2007). Bu geleneğin dijital ortamlara uyarlanmış biçimi olan netnografi, çevrimiçi topluluklarda üretilen sembolik anlamları, pratikleri ve tutumları katılımlı gözlem yoluyla incelemeyi mümkün kılar (Kozinets, 2002; 2006; 2012). Çevrimiçi ortamda paylaşılan sosyal ve kültürel verilerin etik ilkelere bağlı kalarak analizine imkân tanıyan bu yöntem, etnografideki temel süreçleri korurken dijital dünyanın sunduğu imkânlara uyum sağlamıştır (Kozinets, 2018). Dolayısıyla, etnografik araştırmalarda geçerli olan yöntemsel aşamalar, netnografi için de yol gösterici olmaya devam etmektedir (Addeo vd., 2019; Kozinets, 2010). Bununla birlikte, dijital ortamların özgün doğası araştırmacıları yeni etik sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Araştırmacının kimliğini ne ölçüde açıklayacağı, katılımcı mahremiyetinin nasıl korunacağı, bilgilendirilmiş onamın hangi yollarla sağlanacağı ve çevrimiçi alanların kamusal mı özel mi sayılacağı literatürde sıkça tartışılan konular arasındadır.

Alan yazın incelendiğinde bu konuların çoğunlukla ayrı ayrı ele alındığı, araştırmacılara ve etik kurullara yön verecek bütüncül bir çerçevenin eksik olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar araştırmacının rolü ve şeffaflığına (Glesne, 2015), bazıları kimlik gizliliği ve veri güvenliğine (Kozinets, 2012) ya da katılımcı onam süreçlerine (Merriam, 2013) odaklanırken; diğerleri çevrimiçi alanın kamusal–özel niteliğini irdelemiştir (Barnes, 2006; Cera, 2023; Sugiura vd., 2017). Ancak bu parçalı yaklaşımlar, araştırmacıların pratik ihtiyaçlarını karşılamakta ve etik kurulların karar süreçlerine katkı sunmakta yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla çalışma, 4A Etik Modeli'ni (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan) önermektedir. Model, mevcut tartışmalara bütüncül ve uygulanabilir bir çerçeve sunarak katkı sağlamaktadır. Araştırmacılar için her aşamada başvurulabilecek pratik bir kontrol listesi, etik kurullar için karar süreçlerinde kullanılabilecek sistematik bir yapı ve lisansüstü öğrenciler için etik ikilemleri çözümlemeye yardımcı bir araç işlevi görmektedir. Böylece çalışma, literatüre yalnızca kuramsal bir katkı getirmekle kalmamakta, aynı zamanda farklı paydaşlar için uygulanabilir bir yol haritası ortaya koymaktadır.

1.1. Etnografiden Netnografiye Geçiş

Etnografi, kültürel pratiklerin anlaşılmasını amaçlayan ve temelleri 19. yüzyıl sonlarında antropoloji alanında atılan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntemde araştırmacı, belirli bir topluluk içinde zaman geçirerek gözlem, katılım ve etkileşim yoluyla kültürel örüntüleri anlamaya çalışır. İlk dönem çalışmalar ağırlıklı olarak kırsal ve yerel topluluklara yönelmiş olsa da, toplumsal yapıların değişmesiyle birlikte etnografik ilgi alanı kent yaşamına ve gündelik yaşantılara doğru genişlemiştir. Günümüzde iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve sosyal etkileşimlerin önemli bir bölümünün dijital ortamlarda gerçekleşmesi, etnografinin klasik saha anlayışını dönüştürmüş; bu dönüşüm, çevrimiçi toplulukları ve dijital kültürel üretimleri incelemeye odaklanan netnografi yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Şafak, 2017). Netnografi başlangıçta tüketici davranışlarını ve çevrimiçi pazar dinamiklerini anlamaya yönelik olarak geliştirilmiş olsa da (Kozinets, 1998; 2002), internet verilerinin günümüzde ticari, akademik ve kamusal alanlarda yoğun biçimde kullanılması, yöntemin sosyal bilimlerde de işlevsel bir araştırma aracı olarak benimsenmesine yol açmıştır. Antropolojik temellere dayanan bu yaklaşım, çevrimiçi ortamlardan elde edilen verilerin sistematik biçimde analiz edilmesine olanak tanıyarak dijital kültürün ve sanal toplulukların incelenmesinde önemli bir yöntem hâline gelmiştir (Binark vd., 2017; Kozinets, 2018).

Netnografi, etnografiyi temel aldığı için iki yöntem arasında çeşitli benzerlikler vardır. Geleneksel etnografi ile netnografi; uyarlanabilirlik, sürükleyicilik, bağlamı inceleme imkânı ve gerçek davranışları gözlemleyebilme açısından benzerlik göstermektedir (Prior ve Miller, 2012; Wu ve Pearce, 2014). Her iki yöntemde de emic (içsel) ve etik (dışsal) seslere ulaşılabilmektedir (Wu ve Pearce, 2014).

Bununla birlikte, bulundukları bağlamlar nedeniyle iki yöntem arasında bazı farklılıklar vardır. Kozinets (2002)'e göre netnografinin etnografiden ayrıldığı üç temel nokta; erişilebilirlik, veri toplama ve uygulama süreçleri ile etik prosedürlerdir. Geleneksel etnografiye kıyasla netnografi daha hızlı, basit ve düşük maliyetlidir (Marques ve Aires, 2020; Kozinets, 2006). Etnografide emekle toplanan veriler, netnografide internet ortamında herkesin erişimine açıktır. Bu nedenle etnografide veriyi yazıya aktarma sürecinde harcanan çaba netnografide azalmaktadır (Nelson ve Otnes, 2005). Ayrıca netnografi, farklı gruplara ilişkin zengin veriler sunar. Çevrimiçi ortamın sağladığı rahatlık sayesinde, yüz yüze görüşmelere kıyasla daha samimi ve kişisel paylaşımlara ulaşılabilmektedir (Costello vd., 2017; Karakulakoğlu, 2014). Ancak netnografide katılımcıların sahte kimlik kullanma ihtimali dikkate alınmalıdır. Yüz yüze gerçekleştirilen etnografide ise böyle bir risk bulunmaz (Kozinets, 2012; Xun ve Reynolds, 2010). Winter ve Lavis (2020), çevrimiçi ortamlarda görsel ve metinsel içeriklerin takip edilebilmesinin netnografiyi etnografiden ayıran belirgin farklardan biri olduğunu belirtmektedir. Bu durum, geleneksel etnografideki derinlemesine gözleme karşılık netnografide katılımın sınırlı kalmasına ve ayrıntı düzeyi konusunda tartışmalara yol açmaktadır.

Netnografi araştırmalarında, özellikle uygulama sürecinde çeşitli avantajlar ve dezavantajlar ortaya çıkmaktadır. Avantajların başında veri toplamanın kolaylaşması gelmektedir. Çevrimiçi ortamlardan elde edilen veriler daha geniş örnekleme ulaşmayı sağlar (Buchanan ve Smith, 1999) ve yüz yüze yöntemlere göre çok daha hızlıdır (Mehta ve Sivadas, 1995). Katılımcı grubunun özel ya da ulaşılması zor olduğu durumlarda da internet önemli bir kolaylık sunar (Hewson vd., 1996). Dezavantajlar ise katılımcıların bireysel özellikleriyle ilgilidir. Örneğin alt sosyoekonomik grupların internet kullanım oranlarının düşük olduğu belirtilmektedir (Beddows, 2008). Ayrıca netnografi, toplumsal yapıdan ve bu yapının sunduğu ipuçlarından kopuk olması nedeniyle kuralların belirlenmesini ve uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Kozinets, 2002). Bu durum, alana hâkim olmayan araştırmacılar için çalışmanın bağlamdan kopmasına ve yüzeysel kalmasına, dolayısıyla etik sorunlara yol açabilmektedir (Kozinets, 2006). Whalen (2018)'e göre etik sorunların bir diğer nedeni, netnografik araştırmaların etnografiye göre daha az rahatsız edici ve daha az dikkat çekici bir yapıya sahip olmasıdır. Ayrıca netnografinin kuramsal altyapısının ve bilgi kullanımındaki çerçevelerinin belirgin olmaması da etik kaygıları artırmaktadır. Aşağıda sunulan Tablo 1, etnografi ve netnografi yaklaşımlarını araştırma ortamı, veri toplama biçimi ve gözlem olanakları açısından karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tablo 1.Etnografi-Netnografi Karşılaştırması

Etnografi	Netnografi

Araştırmacı çalışacağı alana fiziksel olarak gitmek zorundadır.	Araştırmacı çevrimiçi toplulukları internet üzerinden gözlemler.
Kültürel bağlamı anlamak uzun süre gerektirir.	Çevrimiçi kültürel yapı daha kısa sürede çözümlenebilir.
Aynı anda yalnızca tek mekânda bulunulabilir; farklı ortamlardaki etkileşimler gözden kaçabilir.	Dijital ortamda tüm veriler kaydedildiği için çoklu etkileşimler incelenebilir.
Alan seçimi araştırmacı üzerinde baskı yaratabilir.	Kayıtlı veriler araştırmacıya esneklik sağlar.
Çalışmalar genellikle yüksek maliyetlidir (ulaşım, konaklama vb.).	Dijital erişim sayesinde maliyetler düşüktür.
Araştırmacı alanda fark edilmemek için özel çaba harcar.	Araştırmacı, kendini belirtmedikçe genellikle görünmezdir.
Eşzamanlı çoklu gözlem yapmak güçtür.	Çevrimiçi platformlarda birden fazla ortam karşılaştırmalı olarak incelenebilir.
Veriler tek seferlik gözlemlerle elde edilir.	Aynı veriler tekrar tekrar analiz edilebilir.
Gözlem yalnızca anlık olarak yapılabilir.	Arşivlenmiş içeriklerle geçmişe dönük gözlem mümkündür.

Not. Eren Çetin (2019)'dan kısmen uyarlanmıştır.

Görüldüğü gibi Tablo 1, geleneksel etnografi ile netnografi arasındaki temel benzerlik ve farklılıkları özetlemektedir. Araştırmacının alana katılım biçiminden veri toplama yöntemlerine, maliyetlerden gözlem süreçlerine kadar çeşitli boyutlarda iki yöntemin karşılaştırmalı görünümünü sunarak, netnografinin ortaya çıkardığı yeni imkân ve sınırlılıkları görünür kılmaktadır.

1.2. Netnografide Etik ve Etiği Artırmaya Yönelik Yöntemler

Netnografide etik ilkeler, çevrimiçi etkileşim, indirme ve başkalarının düşünce, görüş, duygu ve deneyimlerini paylaşmalarını desteklemek amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır (Kozinets, 2015). Netnografik çalışmalarda etik, geçerlik ve güvenirlik konuları büyük endişe yaratmaktadır (Wu ve Pearce, 2014; Xun ve Reynolds, 2010). Etik konusunda araştırmacılar arasında fikir birliği oluşmamış, sınırlar net biçimde tanımlanamamıştır (Kozinets, 2012; Langer ve Beckman, 2005). Whiteman (2012), netnografinin epistemolojik açıdan etnografiyle benzerlik taşımasına rağmen, kendine özgü etik sorunlar barındırdığını vurgulamaktadır. Costello ve diğerleri (2017) ise netnografik araştırmaların yalnızca metne bağlı kalmaması, video, fotoğraf ve seslerle de desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Netnografik süreçte sosyal ağ kaynakları zengin içerik sunmasına karşın, gelecekte telif ve etik haklar açısından sorunlar oluşturabilir. Bu nedenle netnografi araştırmacılarının hem bağlamın bileşenlerini hem de verileri doğru yorumlayabilmesi için güçlü bir analiz ve yorumlama becerisine sahip olması gerekmektedir (Kantanen ve Manninen, 2016). Etkin bir şekilde dinlemek, incelemek ve doğru yansıtmak netnografideki etik ilkelerin temelini oluşturmaktadır (Winter ve Lavis, 2020).

Netnografiyi diğer çevrimiçi araştırmalardan ayırmak için etik ilkeleri de kapsayan sistematik bir yaklaşımı doğru sınıflandırmak önemlidir (Lugosi vd., 2012). Kantanen ve Manninen (2016), internet bağlamında yürütülen araştırmalarda etik çözümlerin tek bir modele dayanmasının yetersiz olduğunu savunmaktadır. İnternet araştırmalarının karmaşık ve dinamik yapısı nedeniyle, etik çözümlerin kurumsal inceleme kurumlarıyla birlikte vaka temelli oluşturulması gerektiğini öne sürmektedirler. Pires de Sá (2018) ise çevrimiçi araştırmalarda bağlamın ve kullanılan sosyal ağ platformlarının önemine dikkat çekmekte ve canlı bir fenomeni incelemenin ancak esnek bir metodolojiyle mümkün olacağını vurgulamaktadır. Kozinets (2015) de yönergelere sahip olmanın hem araştırmacıya yol gösterdiğini hem de akademik makaleleri değerlendirenler için açık standartlar oluşturduğunu ifade etmektedir.

Kozinets (2002), netnografik araştırmalar sırasında dikkat edilmesi gereken etik ilkeleri dört başlık altında toplamıştır. Bu başlıklar: 1.Araştırmacı, varlığını, çalışmakta olduğu çevrimiçi topluluk üyelerine tam

olarak açıklamalıdır. 2.Araştırmacı, katılımcıların gizliliğini ve anonimliğini garanti etmelidir. 3.Araştırmacı, topluluk üyesinden doğrudan belirli bir gönderiyi alıntılamak için izin istemelidir ve geribildirim isteyerek katılımcıları dahil etmelidir. 4.Araştırmacı özel ve kamusal alan konusunda özen göstermelidir. Rosenberg (2010) ise internet ortamındaki etik ilkeleri genel olarak özetlerken, dokunduğu alanlara ve bireylere faydayı en üst düzeye çıkarıp, zararları ise en aza indiren bir yaklaşımı temele almayı uygun görmektedir. İnsanları özerk bireyler olarak kabul edip, adil ve eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini belirtmektedir. İnternet Araştırmaları Derneği (AoIR)'nin araştırmalarında da araştırmanın öznesinin korunması öncelikli kriter olarak görülmektedir (Markham ve Buchanan, 2012). Amerika Bilim Geliştirme Derneği tarafından çevrimiçi araştırmalarda etik açısından rapor sunulmuştur. Raporda yer alan konular katılımcıların izninin alınması, takma isimlerin kullanılması, özel kamusal ayrımının yapılması şeklindedir. Rapor, insanı ilgilendiren etik konuların yanı sıra uygulama ve yorumlama konusundaki durumları da içermektedir. İnsana en yüksek fayda noktasında değerlendirilen sürecin, geçerlik ve güvenirlik konularında da yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Hewson, 2016).

Kozinets'in (2002) netnografi etiğini vurgulayan başlıkları incelendiğinde ilk olarak araştırmacının, araştırmayı gerçekleştirmeden önce topluluk üyelerine varlığını, amacını ve nedenlerini dürüst ve anlaşılır biçimde açıklaması gerektiği görülmektedir (Kozinets, 2002). Doğru veriye ulaşabilmek açısından güven ortamı oluşturmak önemlidir (Alyanak Büker, 2015). Araştırmacının kimliğini açıklaması, katılımcıların güven duymasını ve kendilerini açmalarını kolaylaştırır (Davis, 2010). Aksi durumda, katılımcılar bir araştırmanın nesnesi olduklarının farkında olmayabilirler. Bilinçli katılım için ayrıntılı bilgilendirme yapılması gereklidir (Kozinets, 2018). Ancak araştırmacının kimliğini açık etmesi, bazı durumlarda ortamın doğal işleyişini bozabilir. Buna rağmen etik açıdan kimliğin açıklanması gerekliliktir (Davis, 2010). Ayrıca araştırmacının kendini tanıtması, yalnızca gözlemci olmaktan çıkıp aktif katılımcı konumuna geçmesini sağlayarak fenomenin daha ayrıntılı incelenmesine olanak tanır (Hine, 2005).

Kulavuz Onal ve Vasquez (2013), anonim tavırların bir tür kimlik aldatmacası olacağını vurgulamış ve bu nedenle gerekli bilgileri sunmak üzere bir web sitesi oluşturduklarını belirtmişlerdir. Uygulamada ise farklı yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin Schembri ve Latimer (2016), araştırmaya başlarken net bir açıklama yapıp sonrasında izin alırken, Bettany ve Kerrane (2016) sürecin başlangıcıyla ilgili ayrıntılı bir açıklama yapmamaktadır. Glaser ve diğerleri (2002) ise ırkçı gruplar üzerine yaptıkları çalışmalarda, önceden bilgilendirme yapmanın araştırmayı zayıflatacağını düşünerek açıklama yapmamışlardır. Dolayısıyla, araştırmacının kimliğini açıklaması etik açıdan doğru bulunsa da, bazı araştırmacılar metodolojik geçerliği düşürdüğü gerekçesiyle bu uygulamayı sorgulamaktadır (Hewson vd., 1996).

İkinci olarak, araştırmaya katılan bireylerin gizliliğini ve sağladıkları katkının anonimliğini korumak gerekmektedir (Flicker vd., 2004; Xun ve Reynolds, 2010). Bu gizliliğin temel alınmasının nedeni, bireylerin hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamda kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktır. Zira çevrimiçi yaşantılar, bireylerin çevrimdışı yaşantıları üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Eynon vd., 2008). Bu etik ikilemleri aşmak için, araştırmacılara katılımcılarla ilgili verilere tesadüfi erişimi önlemek amacıyla kişisel özelliklerin mümkün olduğunca bulanıklaştırılması önerilmektedir (Jong, 2019). Araştırma grubunun niteliğine bağlı olarak bazı durumlarda katılımcılar, itibar kaybetme ya da yasadışı durumların açığa çıkması korkusu yaşayabilmektedir. Bu nedenle araştırmanın anonimleştirileceğinin belirtilmesi, katılımcıların dürüst biçimde katkı sunma isteğini artıracaktır (Sharf, 1999). Kozinets (2015), katılımcıların isim, fotoğraf gibi kişisel özelliklerinin yanı sıra, internet ortamında kullandıkları kullanıcı adlarının da gizlenmesi gerektiğini ve kullanıcıların bu kimliklerini önemsediklerini vurgulamaktadır. Bu noktada açık ve yarı açık gruplar dikkate alınmıştır. Kapalı çevrimiçi topluluklarda yürütülen netnografik araştırmalarda ise hem etik kurallar hem de araştırmacının güvenliği açısından uyarlamalar yapmak gerekli olabilir. Araştırmacı bu durumlarda çalışma planını kurumsal inceleme kurullarıyla koordineli olarak yürütmelidir (Wade, 2020). Gizliliği sağlamak adına raporlarda katılımcılara ilişkin isim, yaş, saç rengi gibi kişisel bilgiler farklılaştırılabilir (Glesne, 2015). Ancak verilerin çoğunlukla yazı içerikli olması, bunların internet ortamında bulunabilmesini kolaylaştırır. Bu nedenle araştırmanın doğasından kaynaklanan bu durum, etik beklentilerin makul sınırlar içinde değerlendirilmesini gerektirir (Jacobson, 1999).

Üçüncü olarak, izin ve geribildirim süreci önem taşımaktadır (Flicker vd., 2004; Langer ve Beckman, 2005; Kozinets, 2002; Skageby, 2007; Xun ve Reynolds, 2010). Katılımcı onaylarının alınması, araştırmanın paylaşılması ve geribildirim toplanması, hem katılımcıların sürece dahil olmasını hem de araştırmanın daha derinlemesine ele alınmasını sağlar (Candela, 2019; Sahakyan, 2023). Sosyal ağ servislerinde mahremiyet algıları her zaman net değildir. Bu noktada üyelerin beklenti ve fikirlerinin dikkate alınması önemlidir (Chen vd., 2025). Çünkü kullanıcılar çoğu zaman sözleşmeleri detaylı incelemeden onay verebilmektedir. Kozinets (2002), küçük forumlarda iznin site yöneticisinden, büyük gruplarda ise moderatörden alınabileceğini belirtmektedir. Rutin işleyişle ilgili veriler için bireysel izin gerekmezken, bireysel etkileşim içeren durumlarda doğrudan katılımcı izni alınmalıdır. Ayrıca grup üzerinde araştırma yapılacaksa, koordineyi sağlayabilecek ve iletişim kurulabilecek bir kişinin bulunması önemlidir. Araştırmacının kendisini yalın ve doğru bir şekilde tanıtması güven ortamı yaratmada kritik rol oynar. Kozinets (2015), araştırmacının kimliğini tanıtabilmesi ve çalışmayla ilgili bilgileri sunabilmesi için resmi bir kurum sunucusuna bağlı web sitesi oluşturmanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Hine (2008) de böyle bir sitenin, araştırma grubunu ve üyelerini tanıtmasının etik eleştirileri azaltacağını ve meşruluğu artıracağını savunmaktadır.

Buna karşın, Langer ve Beckman (2005), kamusal alandan elde edilen verilerde izin alma ve sonradan onaylatma sürecinin netnografinin doğallığını bozacağını öne sürmektedir. Oswald ve diğerleri (2014), katılımcı gözlem yönteminde araştırmacının varlığının katılımcı davranışlarını değiştirebileceğine dikkat çekmektedir. Araştırmaya göre, bu etkiyi azaltabilmek için gözlemcinin araştırma ortamına uyum sağlaması, katılımcılarla güven temelli bir ilişki kurması ve etkileşimi olabildiğince sınırlı tutması gerekmektedir. Bu koşullar sağlandığında elde edilen verilerin daha doğal ve geçerli olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca üye kontrolleri, çekingen veya kararsız katılımcıların sessiz kalmasına neden olarak araştırmanın doğallığını zedeleyebilir ve yanıltıcı sonuçlara yol açabilir (Langer ve Beckman, 2005). Gürçayır Teke (2014), blogger annelerin sayfaları üzerinden anneliğin dönüşen değerlerini incelediği araştırmasında blogların kişisel sanal günlükler olduğunu, fakat internet ortamında yer aldıkları için kamusal bir boyut kazandıklarını vurgulamıştır. Bu nedenle blogger annelerden izin alınarak araştırma yürütülmüştür. Xun ve Reynolds (2010) ise araştırmaya başlarken izin almamış, ancak sonrasında katılımcılardan geribildirim toplamıştır. Araştırmalardaki üye kontrollerinin yapılması, onaylarının alınması sürecinin sağladığı avantajlar (Kozinets, 2002): • Katılımcıların görüşlerine önem verildiği vurgulanarak araştırmaya dahil edilir. • Katılımcılar, eksik gördükleri noktalarda eklemeler yaparak, var olan durumları ise kendi bakış açılarıyla açıklayabilir. • Yanlış anlaşılma durumları ortadan kaldırılabilir. • Etik tartışmaların en aza indirgenmesi sağlanır. • Araştırmacı ile katılımcı arasında bir bağ kurulmasını destekler.

Bazı durumlarda üyeler hesaplarını silebilmekte, değiştirebilmekte ya da topluluğa katılmayı bırakabilmektedir (Jong, 2019). Bu durum, elde edilen verilerin araştırılmasını zorlaştırabilmektedir (Bassett ve O'Riordan, 2002). Böyle durumlarda etik ihlal gerçekleştirmeden verilerin kullanılabilmesi için uygun düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Son olarak çevrimiçi alanların özel mi yoksa kamusal mı kabul edilmesi gerektiği konusunda dikkatli olunmalıdır (Flicker vd., 2004; Langer ve Beckman, 2005; Skageby, 2007; Xun ve Reynolds, 2010). Çevrimiçi ortam yapısı gereği üyelerin iletilerini kamuya açık hale getirmekte, ancak araştırmacının erişebildiği her veriyi kullanma hakkına sahip olup olmadığı tartışmalı bir konu olarak öne çıkmaktadır (Langer ve Beckman, 2005; Beaven ve Laws, 2007). Haggerty (2004), bazı araştırmacıların çevrimiçi verileri herkese açık görmesine karşın, bireylerin sayfaları kapalı olduğunda onay almanın etik gereklilik olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar çevrimiçi ortamları çoğu zaman özel alan olarak gördüklerinden, izin alınmadan bu alanların kullanılması etik açıdan sorunlu kabul edilmektedir (Haggerty, 2004). Tsay-Vogel ve diğerleri (2018), sosyal ağ servislerinin (Facebook vb.) gizlilik uygulamaları sayesinde kullanıcıların kendilerini ifşa etme ve ifşa sınırlarını genişletme konusunda daha rahat davranabildiklerini ifade etmektedir. Reilly ve Trevisan (2016) ise Facebook'un şart ve koşullarını incelemiş ve platformu yarı kamusal bir alan olarak nitelendirmiştir. Grup ayarları herkese açık, kapalı veya gizli biçimde düzenlenebilmektedir. Dolayısıyla çevrimiçi ortamlarda verilerin yalnızca erişilebilir olması, bunların kamusal alan sayılması için yeterli değildir. Kamusal alanda sosyal ağ verilerinin kullanılabilmesi için erişim izni verilmesi gerekir (Attard ve Coulson, 2012; Barnes vd., 2015).

Kozinets'in, netnografinin uygulama sürecindeki etik ilkeleri etnografiden devralmakla kalmayıp fazladan hassasiyet gösterdiği belirtilmektedir (Langer ve Beckman, 2005; Beaven ve Laws, 2007). Langer ve Beckman (2005), çevrimiçi ortamı kamusal alan olarak belirlemeyi şifreyle erişimin engellenmesiyle ilişkilendirmiştir. Elgesem (2002) ve Gerrard (2021), çevrimiçi araştırmalarda kullanıcıların takma isimler kullanmasının kimliklerini gizleyerek anonimlik sağladığını, bunun da verilerin hassasiyetini azalttığını savunmaktadır. Ancak her iki yazar da anonimlik olsa bile katılımcı onamının alınmasının etik açıdan hâlâ tartışmalı bir mesele olduğunu vurgulamaktadır.

Etik ilkelerin uygulamadaki kullanımına örnek olarak, Wu ve Pearce (2014) çalışmalarında şu süreci izlemişlerdir: Araştırma yapılacak iki farklı çevrimiçi blogla iletişime geçmiş, kendilerini tanıtarak araştırma amacıyla katılacaklarını belirtmiş ve izin almışlardır. Blog üyelerinin açık erişim kapsamındaki katılımları için kodlama ve değerlendirme amacıyla ayrıca izin alınmamıştır. Veri toplama aşamasında fazladan bilgi edinilmesi gerektiğinde ve doğrudan alıntı yapılacağı zaman iki kez blog üyeleriyle etkileşime girilmiştir. Bu durumlarda üyelere mesaj gönderilerek kimlik ve araştırma konusu hakkında bilgi verilmiştir. Blogda zaten birçok bilgi yer aldığından, yalnızca az sayıda üyeden ek bilgi talep edilmiştir. Doğrudan alıntı yapılan durumlarda ise kimlik gizliliğine özen gösterilmiştir. Onay sürecinde, beş üyenin bulguları kontrol edip değerlendirmeleri istenmiştir.

Tüm bunların yanında verileri izinsiz kullanmanın yasal bir boyutu olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak yasal boyut, etik boyutla eşdeğer değildir. "Herkese açık" verilerin kullanımı etik açıdan mümkün görünse de, yasal açıdan farklı şekilde ele alınabilmektedir (Kozinets, 2015). Ayrıca, veriler "herkese açık" bir alanda paylaşılsa dahi sahiplik sorunu devam etmektedir. Fotoğraf veya yazıyı paylaşan kişinin yanı sıra, sosyal ağ servisleri de mülkiyet hakları üzerinde iddia sahibi olabilmektedir (Jong, 2019).

İlgili literatür incelendiğinde, netnografik araştırmalarda etik tartışmaların belirli odak noktalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle araştırmanın şeffaf biçimde yürütülmesi, katılımcı kimliklerinin korunması, araştırmacı ile katılımcı arasında karşılıklı mutabakatın sağlanması ve araştırma alanının niteliğinin gözetilmesi öne çıkan ortak ilkeler arasındadır. Bu ilkeler farklı çalışmalarda dağınık şekilde ele alınsa da bütüncül bir yaklaşım içinde sistematikleştirilmesi yeni bir model önerisine temel oluşturabilir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma, teorik bir derleme niteliği taşımaktadır. İnceleme kapsamında özellikle netnografi alanında öne çıkan etik tartışmalar mercek altına alınmıştır. Araştırmacı kimliği, anonimlik, katılım ve onam süreçleri ile çevrimiçi ortamların kamusal–özel niteliği gibi temel boyutlar, literatürdeki kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen kaynaklar, alanın kavramsal gelişimine katkı sunmaları ve etik tartışmaların şekillenmesinde belirleyici olmaları bakımından seçilmiştir.

Bu yaklaşım, sistematik derlemelerde olduğu gibi kapsayıcılığı hedeflemekten ziyade, konunun kuramsal derinliğini ve alana özgü sorunların anlaşılmasını amaçlamaktadır (Hulland, 2020; Battistone vd., 2023). Literatürde parçalı şekilde ele alınan etik meselelerin bütüncül bir bakışla yeniden yorumlanması sonucunda, araştırmacılar için uygulanabilir bir çerçeve geliştirilmiştir. Bu bağlamda önerilen 4A Etik Modeli, hem teorik temellere dayanan hem de araştırma pratiğine rehberlik edecek bir katkı olarak sunulmaktadır.

2.1. 4A Etik Modeli

Kozinets'in (2002) ortaya koyduğu etik ilkeler, AoIR yönergeleri ve farklı araştırmacıların önerileri netnografi alanında önemli dayanak noktaları oluşturmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar çoğu zaman belirli başlıklarla sınırlı kalmakta ve araştırmacılara süreci bütüncül biçimde yönetecek kapsamlı bir yol haritası sunmamaktadır. Çevrimiçi ortamların hızla değişen yapısı, katılımcıların farklı mahremiyet beklentileri ve sürekli güncellenen hukuki düzenlemeler, daha esnek ve kapsayıcı bir çerçevenin gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, söz konusu ihtiyaca yanıt verebilmek ve netnografi araştırmalarında

araştırmacılara sistematik bir değerlendirme aracı sağlamak amacıyla 4A Etik Modeli (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan) önerilmektedir.

Netnografi alanında yürütülen çalışmalarda etik tartışmalar çoğu zaman farklı başlıklar altında dağınık şekilde ele alınmaktadır. Bu parçalı yaklaşım, araştırmacıların karşılaştıkları sorunları bütüncül biçimde değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu makalede, literatürde öne çıkan etik konuları sistemli bir biçimde bir araya getiren ve araştırmacılara uygulamada kolaylık sağlayacak bir yol haritası sunmayı hedefleyen 4A Etik Modeli önerilmektedir.

1. Açıklama (Araştırmacı Rolü): Bu boyut, araştırmacının topluluk üyelerine kimliğini ve çalışmanın amacını hangi düzeyde tanıtacağına ilişkin tercihlerini kapsar. Etik açıdan burada en önemli husus, şeffaflık ile araştırma ortamının doğal işleyişini koruma arasında dengeli bir yol izlemektir. Aşırı açıklık, katılımcıların davranışlarını değiştirebilir; buna karşılık araştırmacının varlığını gizlemesi güven sorunlarına yol açabilir (Akuma ve Vaswani, 2024; Cortés vd., 2017; Haynes vd., 2016). Dolayısıyla araştırmacının, en azından grup yöneticileriyle açık iletişim kurması ve kimliğini beyan etmesi uygun bir yaklaşımdır. Örneğin kapalı bir çevrimiçi grupta çalışmasını sürdüren araştırmacı, yöneticilere akademik kimliğini bildirirken, katılımcıların etkileşimlerini bozmayacak ölçüde sınırlı bir rol ifadesiyle yetinebilir. Bu tür uygulamalarda başarının ölçütü, araştırmaya katılan bireylerin ne oranda araştırmacının varlığından haberdar edildiğinin şeffaf biçimde raporlanmasıdır.

2. Anonimlik (Veri Gizliliği): Anonimlik boyutu, araştırmada kullanılan verilerin katılımcıların kimliklerini açığa çıkarmayacak şekilde düzenlenmesini içerir. Kullanıcı adı, fotoğraf, ses kaydı veya doğrudan alıntılar, katılımcıların geriye dönük olarak tanınmasına neden olabilir. Bu risk özellikle arama motorları aracılığıyla metinlerin izlenmesiyle daha da artmaktadır. Araştırmacı bu tehlikeyi en aza indirmek için takma ad kullanmalı, alıntıları yeniden biçimlendirmeli ve görselleri gerektiğinde tamamen çalışmanın dışında bırakmalıdır (Gadotti vd., 2024; Saunders vd., 2015). Örneğin bir çevrimiçi forumdan alınan doğrudan alıntının Google'da aratıldığında kullanıcıya ulaşılması mümkündür; bu nedenle ifade yeniden yazılarak anonimlik korunabilir. Bu süreçte başarı göstergesi, araştırmada yer verilen tüm alıntıların anonimleştirilmiş ya da yeniden formüle edilmiş olmasıdır.

3. Anlaşma (Katılım ve Onam): Anlaşma boyutu, katılımcıların gönüllülüğünü, bilgilendirilmiş onam süreçlerini ve araştırma sonrasında sağlanacak geri bildirimi kapsar. Kapalı çevrimiçi alanlarda yalnızca yöneticilerden izin alınması yeterli değildir; bireysel rızanın da temini araştırmanın etik bütünlüğünü güçlendirir. Katılımcıların çalışmadan diledikleri aşamada çekilebilme hakkının açıkça tanınması da bu çerçevenin ayrılmaz parçasıdır (Doerr vd., 2021; Xu vd., 2020). Ayrıca elde edilen sonuçların katılımcılarla paylaşılması, araştırmacı-topluluk ilişkisinde güvenin sürdürülmesine katkı sağlar (Doerr vd., 2017). Örneğin sağlık temalı bir çevrimiçi toplulukta çalışan araştırmacı, yöneticiden izin almakla kalmayıp bireysel görüşmelerde onam formları imzalatabilir; elde edilen bulguları özet rapor halinde gruba iletebilir. Bu boyutun ölçülebilir çıktısı, kaç katılımcıdan açık rıza alındığının ve sonuçların kaç grupla paylaşıldığının kaydedilmesidir.

4. Alan (Çevrimiçi Ortamın Niteliği): Bu boyut, araştırmanın yürütüldüğü çevrimiçi ortamın yalnızca kamusal ya da özel şeklinde sınıflandırılmasını değil, aynı zamanda katılımcıların paylaşımlarını hangi görünürlükte tasarladıklarını ve bağlamsal mahremiyet algılarını da dikkate almayı gerektirir (Sugiura vd., 2017). Özel bir alanda yapılan paylaşımlar yanlışlıkla kamusal veri gibi değerlendirildiğinde katılımcıların mahremiyetine ciddi zarar verilebilir. Ayrıca çalışmanın yürütüldüğü platformun kullanım koşulları ve yürürlükteki yasal düzenlemeler (örneğin KVKK ve GDPR) göz önünde bulundurulmalıdır (Baruh vd., 2017; Bender vd., 2017). Bu nedenle araştırmacı, her ortam için açık/kapalı ayrımı yapmalı, katılımcıların içerikleri hangi kitleye yönelik tasarladığını incelemeli ve hukuki yükümlülüklere uygun hareket etmelidir. Örneğin kapalı bir mesajlaşma grubundaki paylaşımları "kamusal veri" gibi değerlendirmek yerine, bu alanı özel kabul edip verileri anonimleştirmek gerekir. Bu boyutun somut göstergesi, çalışmada incelenen her platformun niteliğinin açıkça sınıflandırılması ve yasal uygunluk denetiminin raporlanmasıdır.

Bu dört başlık birlikte değerlendirildiğinde, netnografik araştırmalarda etik kararların daha sistematik biçimde alınmasını sağlayacak bütüncül bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. 4A Etik Modeli, hem araştırmacıların çalışmalarını planlarken kullanabilecekleri pratik bir kontrol listesi hem de etik kurulların değerlendirme süreçlerinde yararlanabilecekleri bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

4A Etik Modeli'nin kuramsal boyutu kadar, araştırmacılar için uygulamada rehberlik sağlayacak araçlara dönüştürülmesi de önem taşımaktadır. Bu doğrultuda model, yalnızca ilkelerin açıklanmasıyla sınırlı kalmamış; araştırmacıların saha öncesinde ve araştırma süresince kullanabilecekleri bir kontrol listesiyle desteklenmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 2, araştırmacıların olası etik riskleri sistematik biçimde değerlendirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda etik kurulların karar süreçlerinde başvurabilecekleri pratik bir çerçeve sunmaktadır.

Tablo 2. 4A Modeline Uygun Etik Kontrol Listesi

Boyut		Kontrol Soruları	Not/Açıklama	Risk Düzeyi	Alınan Önlem
Açıklama (Araştırmacı Rolü)	☐	1.Araştırmacının kimliği ve çalışmadaki konumu ne ölçüde paylaşılacak?			
	☐	2.Kimlik açıklamanın doğurabileceği riskler değerlendirildi mi?			
	☐	3.Hassas ortamlarda araştırmacının güvenliği gözetildi mi?			
Anonimlik (Veri Gizliliği)	☐	4.Katılımcıların tanınmasına yol açabilecek isim, kullanıcı adı veya görseller gizlendi mi?			
	☐	5.Alıntıların arama motorları üzerinden geriye dönük kimliklenebilirliği kontrol edildi mi?			
	☐	6.Metin, görsel ve ses kayıtları için ek koruyucu önlemler planlandı mı?			
Anlaşma (Katılım ve Onam)	☐	7.Kapalı gruplarda yönetici veya moderatörden izin alındı mı?			
	☐	8.Çalışmaya doğrudan katkı sağlayan bireylerden bilgilendirilmiş onam temin edildi mi?			
	☐	9.Katılımcılara çalışma sonuçlarının paylaşılması ya da geri bildirim verilmesi planlandı mı?			
Alan (Çevrimiçi Ortamın Niteliği)	☐	10.İncelenen çevrimiçi alan kamusal mı özel mi olarak sınıflandırıldı?			
	☐	11.Katılımcıların paylaşımlarını hangi görünürlükte tasarladıkları dikkate alındı mı?			

☐	12.İlgili platformun kullanım koşulları ve yasal düzenlemeler (ör. KVKK, GDPR) gözetildi mi?

Tablo 2, bu çalışmada önerilen 4A Etik Modeli'nin (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan) uygulamaya aktarılabilmesi için geliştirilen kontrol sorularını içermektedir. Liste, araştırmacıların saha öncesinde ve saha sürecinde etik karar noktalarını sistematik biçimde gözden geçirmelerini kolaylaştıran pratik bir araç niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda etik kurulların değerlendirme süreçlerinde de kullanılabilecek yardımcı bir çerçeve sunmaktadır.

Yukarıda sunulan kontrol listesi, 4A Modeli'nin araştırmacılara pratik bir yol haritası sağlayabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, modelin daha somut biçimde anlaşılabilmesi için örnek bir eğitim temalı senaryo aşağıda Kutu 1 içerisinde sunulmuştur.

Kutu 1. 4A Modeli'nin Eğitim Temalı Bir Netnografi Araştırmasına Uygulanması

Bir araştırmacı, üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecine ilişkin deneyimlerini tartıştıkları çevrimiçi bir forumda inceleme yapmayı planlamaktadır. Bu senaryoda 4A Modeli şu şekilde işletilebilir:

- **Açıklama:** Araştırmacı foruma katıldığında akademik kimliğini belirtir ve çalışmanın amacını açıkça ifade eder. Öğrencilerin doğal etkileşimlerini bozmamak için gözlemci konumunda kalır, müdahaleci davranışlardan kaçınır.
- **Anonimlik:** Forumdaki mesajlar doğrudan alıntılanmaz; içerikler özetlenerek ya da yeniden yapılandırılarak aktarılır. Kullanıcı adları, ders kodları veya kişisel ipuçları değiştirilir.
- **Anlaşma:** Forum yöneticisinden izin alınır ve katılımcılara araştırma hakkında bilgilendirme yapılır. Çalışma sonunda bulguların kısa bir özeti gönüllü olarak öğrencilere sunulur.
- **Alan:** Forum yalnızca kayıtlı öğrencilerin erişimine açık olduğundan "yarı-özel alan" olarak değerlendirilir. Bu nedenle veriler kamusal bilgi gibi kullanılmaz, özel bağlama uygun etik korumalarla işlenir.

Bu uygulama, 4A Modeli'nin eğitim araştırmalarında çevrimiçi topluluklardan veri toplarken nasıl yol gösterici olabileceğini göstermektedir.

Literatürde netnografik araştırmalara ilişkin etik tartışmalar çoğunlukla kimlik, gizlilik, izin ve kamusal–özel ayrımı ekseninde ele alınmıştır. Ancak bu ilkeler genellikle dağınık biçimde sunulmakta ve araştırmacılara bütüncül bir yol haritası sağlamamaktadır. Önerilen 4A Etik Modeli, bu eksikliği gidermeyi amaçlamakta; söz konusu dört temel boyutu sistematik ve uygulanabilir bir çerçeveye dönüştürmektedir. Modelin en belirgin farkı, etik ilkeleri yalnızca kuramsal düzeyde tartışmakla sınırlı kalmayıp, araştırmacılar için pratik bir kontrol listesi, etik kurullar için ise karar süreçlerinde kullanılabilecek bir standart sunmasıdır. Böylece model, hem literatürdeki parçalı yaklaşımları bütünleştirmekte hem de netnografik araştırmaların etik açıdan daha güçlü bir zemine oturmasına katkı sağlamaktadır.

3.BULGULAR

Bu çalışmada "bulgular", nicel ya da nitel saha verilerinden elde edilen sonuçlar olarak değil; netnografi alanındaki etik tartışmaların sistematik biçimde çözümlenmesiyle ortaya çıkan kavramsal çıktılar olarak ele alınmaktadır. İncelenen literatür, netnografik araştırmalarda etik kararların belirli odak noktaları etrafında tekrarlandığını, ancak bu noktaların çoğu zaman birbirinden kopuk biçimde tartışıldığını göstermektedir. Araştırmacının alandaki konumunu nasıl tanımladığı, katılımcı kimliklerinin ve verilerinin nasıl korunacağı, izin ve onam süreçlerinin hangi koşullarda yürütülmesi gerektiği ve çevrimiçi alanların kamusal ya da özel

olarak nasıl değerlendirileceği, farklı çalışmalarda öne çıkan ancak bütüncül bir çerçeve içinde ele alınmayan temel etik meseleler olarak dikkat çekmektedir.

Bu parçalı görünüm, araştırmacıların saha öncesinden raporlama aşamasına kadar uzanan süreçte etik kararlarını tutarlı ve gerekçelendirilebilir bir biçimde yönetmesini zorlaştırmaktadır. Literatürde yer alan yaklaşımlar, çoğunlukla belirli bir etik boyuta odaklanmakta, araştırmacının aynı anda birden fazla etik ikilemi nasıl dengeleyeceğine ilişkin açık bir yol haritası sunmamaktadır. Bu durum, etik ilkelerin soyut kavramlar olarak kalmasına ve uygulamada farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmasına yol açmaktadır.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen 4A Etik Modeli (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan), söz konusu dağınık etik tartışmaları bir araya getirerek araştırmacılar için sistematik bir değerlendirme zemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Model, netnografik araştırmalarda etik kararların tekil ve doğrusal adımlar hâlinde değil, birbirini tamamlayan ve çoğu zaman eşzamanlı olarak işleyen karar alanları içinde ele alınması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bu yönüyle etik, araştırmanın sonunda raporlanan ikincil bir unsur olmaktan çıkarılarak, araştırma tasarımının başlangıcından itibaren izlenen dinamik bir süreç olarak yeniden konumlandırılmaktadır.

Modelin kuramsal bir öneriyle sınırlı kalmaması amacıyla, araştırmacıların farklı bağlamlarda kullanabileceği pratik araçlar geliştirilmiştir. Bu araçlar arasında yer alan etik kontrol listesi, araştırma sürecinde ortaya çıkabilecek riskli durumların önceden öngörülmesine ve etik karar noktalarının görünür kılınmasına katkı sağlamaktadır. Kontrol listesi, araştırmacıların kendi çalışmalarını öz-değerlendirmeye tabi tutmalarını kolaylaştırırken, etik kurullar açısından da karar süreçlerini daha tutarlı ve şeffaf hâle getirebilecek bir çerçeve sunmaktadır.

Ayrıca modelin işleyişini somutlaştırmak amacıyla sunulan örnek senaryo, etik kararların tek bir boyut üzerinden alınamayacağını; araştırmacı rolü, veri gizliliği, katılımcı onamı ve çevrimiçi alanın niteliğinin çoğu zaman birbirine bağlı biçimde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, modelin farklı disiplinlerde ve farklı çevrimiçi bağlamlarda uyarlanabilirliğini desteklemektedir. Ayrıca etik kararların bağlama duyarlı biçimde ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Bu bölümde sunulan bulgular, netnografik araştırmalarda etik konuların dağınık ve parçalı ele alınmasının araştırma pratiği açısından önemli sınırlılıklar yarattığını göstermektedir. 4A Etik Modeli, bu sınırlılıkları aşmaya yönelik olarak, araştırmacılara etik ikilemleri sistematik biçimde değerlendirebilecekleri bütüncül ve uygulanabilir bir çerçeve sunmaktadır. Böylece etik, netnografik araştırmalarda yalnızca uyulması gereken kurallar bütünü olarak değil, araştırma sürecini yönlendiren temel bir düşünme pratiği olarak yeniden tanımlanmaktadır.

4.TARTIŞMA

Netnografik araştırmalarda etik, çoğu zaman araştırmanın sonunda ele alınan tamamlayıcı bir unsur olarak görülse de, çevrimiçi alanların doğası bu yaklaşımın yetersiz kaldığını göstermektedir. Etik tercihler, araştırmanın yalnızca uygulama aşamasını değil; araştırmacının konuya yaklaşımını, problem alanını nasıl tanımladığını ve hangi verileri araştırmaya dâhil ettiğini de doğrudan etkilemektedir. Bu bakımdan etik, netnografide teknik bir prosedürden ziyade araştırma sürecinin tamamına yayılan kurucu bir bileşen olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, netnografiyi yöntem olarak sistematikleştiren erken dönem çalışmalarda da açık biçimde vurgulanmıştır (Kozinets, 2002).

Alan yazında etik çerçevelerin tanımlanmış olmasına rağmen, bu çerçevelerin uygulamaya ve raporlamaya tutarlı biçimde yansıtılmadığı görülmektedir. Nitekim netnografik çalışmaları inceleyen kapsamlı bir derleme, araştırmaların önemli bir bölümünde etik ilkelere ya hiç değinilmediğini ya da bu konunun yüzeysel biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır (Tuikka vd., 2017). Bu durum, çevrimiçi etkileşimlerin

kamusal ya da özel alan olarak nasıl konumlandırılacağına ilişkin belirsizliklerle birlikte düşünüldüğünde, etik ihlallerin çoğu zaman fark edilmeden ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

Etik ihlallerin en belirgin riskleri arasında, katılımcıların gizliliğinin zedelenmesi, paylaşımlarının bağlamından koparılarak kullanılması ve kimliklerinin dolaylı yollarla açığa çıkması yer almaktadır. Buna karşın etik hassasiyetin aşırı derecede katı yorumlanması da araştırma sürecini sınırlayıcı bir etki yaratabilmektedir. Araştırmacıların aşırı temkinli davranmaları, çevrimiçi toplulukların etkileşim örüntülerini anlamayı güçleştirebilmekte ve analitik derinliği azaltabilmektedir. Bu ikili gerilim, netnografik araştırmalarda etik kararların mutlak kurallara değil, bağlama duyarlı bir muhakemeye dayanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Bruckman, 2002).

Bağlama duyarlılık gereksinimi, özellikle farklı kültürel ortamlarda yürütülen netnografik çalışmalarda daha da belirgin hâle gelmektedir. Kültürel normların ve etik beklentilerin değişkenliği, uluslararası çevrimiçi platformlarda etik değerlendirmeleri daha karmaşık bir hâle getirmektedir (Kantanen ve Manninen, 2016). Bu tür çalışmalarda araştırmacıların, yalnızca akademik etik ilkeleri değil, aynı zamanda farklı hukuki düzenlemeleri ve topluluk normlarını da dikkate almaları gerekmektedir. Çevrimiçi annelik pratiklerini inceleyen bir çalışmada forum adlarının gizlenmesi yoluyla yapılan bağlamsal uyarlama, etik ilkelerin esnek biçimde uygulanabileceğine ilişkin dikkat çekici bir örnek sunmaktadır (Lehner-Mear, 2020).

Bu yaklaşım, çevrimiçi araştırmalar için etik kararların tek tip kurallar çerçevesinde alınamayacağını savunan kurum temelli rehberlerle de örtüşmektedir. Çevrimiçi bağlamlarda en temel etik ilkenin, katılımcıların zarar görmesini engellemek ve haklarına saygı göstermek olduğu vurgulanmakta ve aynı zamanda bunun nasıl sağlanacağının ise araştırma bağlamına göre değişebileceği belirtilmektedir (Markham ve Buchanan, 2012).

Bu çalışma kapsamında önerilen 4A Etik Modeli, söz konusu etik belirsizlikleri sistematik bir çerçeve içinde ele alma amacı taşımaktadır. Model, araştırmacının görünürlüğü, katılımcı verilerinin korunması, onam süreçlerinin yönetimi ve çevrimiçi alanın kamusal ya da özel niteliğinin değerlendirilmesini birlikte düşünmeyi mümkün kılmaktadır. Böylece etik kararlar, araştırmanın sonunda eklenen açıklamalar olmaktan çıkarılarak, araştırma tasarımının başlangıcından itibaren planlanan ve saha sürecinde sürekli gözden geçirilen bir yapı hâline gelmektedir.

4.1. 4A Etik Modelinin Sınırlılıkları ve Geliştirme Olanakları

Her ne kadar 4A Etik Modeli netnografik araştırmalar için bütüncül bir yol haritası sunsa da modelin her bağlamda sorunsuz biçimde uygulanabileceğini varsaymak mümkün değildir. Özellikle çocuklar ve gençler gibi kırılgan gruplarla yürütülen çalışmalarda, anonimlik ve bilgilendirilmiş onam süreçlerinin standart uygulamaların ötesine taşınması gerekmektedir. Benzer şekilde sağlık, siyaset ya da kimlik temelli hassas topluluklarda yapılacak araştırmalarda, etik açıdan verilecek hatalı kararlar katılımcıların güvenliğini doğrudan riske atabilmektedir.

Kapalı ya da gizli çevrimiçi platformlarda gerçekleştirilen netnografik araştırmalar, etik açıdan en karmaşık alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu tür ortamlarda yalnızca platform yöneticilerinden alınan izinlerin yeterli olmadığı, bireysel katılımcı rızasının aranması ve paylaşımların titizlikle anonimleştirilmesi gerekliliği önemle ifade edilmektedir. Ayrıca farklı hukuk sistemlerinin (örneğin KVKK ve GDPR) eş zamanlı olarak geçerli olduğu uluslararası platformlar, etik değerlendirme süreçlerini daha da çok katmanlı hâle getirmektedir. Bu durumlar modelin sınırlılığı olarak gösterilmekle birlikte üzerinde dikkatle çalışılarak geliştirilmesi gereken uygulama alanları olarak ifade edilmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, netnografik araştırmalarda etik konuların çoğu zaman durağan ilkeler ya da biçimsel raporlama gereklilikleri çerçevesinde ele alındığını, oysa çevrimiçi alanların sürekli değişen yapısının böyle bir yaklaşımı yetersiz kıldığını göstermektedir. Dijital ortamlarda katılımcı etkileşimlerinin bağlamsal, çok

katmanlı ve öngörülemez nitelikler taşıması, etik kararların önceden tanımlanmış kurallar yerine araştırma süreci boyunca yeniden tartışılması gereken bir sorumluluk alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle geliştirilen 4A Etik Modeli (Açıklama, Anonimlik, Anlaşma, Alan), etik değerlendirmeleri tekil ilkeler düzeyinde değil, birbirine bağlı karar alanları üzerinden ele alarak araştırmacılara tutarlı ve uygulamaya dönük bir düşünme zemini sunmaktadır. Modelin kontrol listesi ve örnek senaryo gibi uygulamaya dönük araçlarla desteklenmesi, etik ilkelerin soyut bir çerçeve olmaktan çıkıp araştırma pratiğine doğrudan rehberlik edebilmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, etik sorumluluğu bireysel sezgiye ya da sonradan yapılan açıklamalara indirgemeden, netnografik araştırmalarda bağlama duyarlı, gerekçelendirilebilir ve izlenebilir bir etik yaklaşımın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. 4A Etik Modelinin farklı disiplinlerde ve çeşitli çevrimiçi bağlamlarda sınanması, modelin kapsamını genişletecek ve netnografi alanındaki etik tartışmaların daha sağlam bir zemine oturmasına katkı sağlayacaktır.

Yazar Beyanı

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.*

Çıkar Beyanı: F*inansal destek alınan bir kurum yoktur.*

KAYNAKLAR

Addeo, F., Paoli, A., Esposito, M., & Bolcato, M. (2019**).** Doing social research on online communities: The benefits of netnography. *American Journal of Social Sciences, 7*(1), 9-38. https://doi.org/10.30958/ajss.7-1-1

Akuma, I., & Vaswani, V. (2024). Exploring partial disclosure in research: Challenges, justifications, and recommendations for ethical oversight. *Asian Bioethics Review, 17*, 21-41. https://doi.org/10.1007/s41649-024-00311-7

Alyanak Büker, Z. (2015). Etnografi ve çevrimiçi etnografi. In M. Binark (Ed.), *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri* (2. baskı, ss. 117-163). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Attard, A., & Coulson, N. S. (2012). A thematic analysis of patient communication in Parkinson's disease online support group discussion forums. *Computers in Human Behavior, 28*(2), 500-506. https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.10.022

Barnes, S. (2006). A privacy paradox: Social networking in the United States. *First Monday, 11*(9). https://doi.org/10.5210/fm.v11i9.1394

Barnes, N., Penn-Edwards, S., & Sim, C. (2015). A dialogic about using Facebook status updates for education research: A PhD student's journey. *Educational Research and Evaluation, 21*(2), 109-121. https://doi.org/10.1080/13803611.2015.1024429

Baruh, L., Secinti, E., & Cemalcılar, Z. (2017). Online privacy concerns and privacy management: A meta-analytical review. *Journal of Communication, 67*, 26-53. https://doi.org/10.1111/jcom.12276

Bassett, E. H., & O'Riordan, K. (2002). Ethics of internet research: Contesting the human subjects research model. *Ethics and Information Technology, 4*(3), 233-247. https://doi.org/10.1023/A:1021319125207

Battistone, M., Kemeyou, L., & Varpio, L. (2023**).** The theoretical integrative review—A reader's guide. *Journal of Graduate Medical Education, 15*(4), 449-452. https://doi.org/10.4300/jgme-d-23-00265.1

Beaven, Z., & Laws, C. (2007). "Never let me down again": Loyal customer attitudes towards ticket distribution channels for live music events: A netnographic exploration of the US leg of the Depeche Mode 2005–2006 world tour. *Managing Leisure, 12*(2-3), 120-142. https://doi.org/10.1080/13606710701339322

Beddows, E. (2008). The methodological issues associated with internet-based research. *International Journal of Emerging Technologies & Society, 6*(2), 124-133.

Bender, J., Cyr, A., Arbuckle, L., & Ferris, L. (2017). Ethics and privacy implications of using the internet and social media to recruit participants for health research: A privacy-by-design framework for online recruitment. *Journal of Medical Internet Research, 19*(4), e7029. https://doi.org/10.2196/jmir.7029

Bettany, S. M., & Kerrane, B. (2016). The socio-materiality of parental style. *European Journal of Marketing, 50*(11), 2041-2066. https://doi.org/10.1108/EJM-07-2015-0437

Binark, M., Yalçın, H., Karataş, Ş., & Çomu, T. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında Türkiye'de veri etiği politikası: Sosyal medya ortamlarından veri toplanması. *Sosyoloji Divanı, 5*(9), 101-127.

Buchanan, T., & Smith, J. L. (1999). Research on the internet: Validation of a World-Wide Web mediated personality scale. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers, 31*(4), 565-571. https://doi.org/10.3758/BF03200736

Bruckman, A. (2002). Studying the amateur artist: A perspective on disguising data collected in human subjects research on the Internet. *Ethics and Information Technology, 4*(3), 217-231. https://doi.org/10.1023/A:1021316409277

Candela, A. (2019). Exploring the function of member checking. *The Qualitative Report, 24*(3), 619-628. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2019.3726

Cera, M. (2023). Digital ethnography: Ethics through the case of QAnon. *Frontiers in Sociology, 8*, 1119531. https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1119531

Chen, J., Hu, C., Sheng, W., Xiang, T., Hu, P., & Yu, J. (2025). Sensitivity-aware personalized differential privacy guarantees for online social networks. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security, 20*, 3116-3130. https://doi.org/10.1109/TIFS.2025.3551642

Cortés, Y., Arcia, A., Kearney, J., Luchsinger, J., & Lucero, R. (2017**).** Urban-dwelling community members' views on biomedical research engagement. *Qualitative Health Research, 27*, 130-137. https://doi.org/10.1177/1049732315627650

Costello, L., McDermott, M. L., & Wallace, R. (2017). Netnography: Range of practices, misperceptions, and missed opportunities. *International Journal of Qualitative Methods, 16*(1), 1-12. https://doi.org/10.1177/1609406917700647

Davis, T. (2010). Third spaces or heterotopias? Recreating and negotiating migrant identity using online spaces. *Sociology, 44*(4), 661-677. https://doi.org/10.1177/0038038510369356

Doerr, M., Moore, S., Barone, V., Sutherland, S., Bot, B., Suver, C., & Wilbanks, J. (2021). Assessment of the All of Us research program's informed consent process. *AJOB Empirical Bioethics, 12*, 72-83. https://doi.org/10.1080/23294515.2020.1847214

Doerr, M., Truong, A., Bot, B., Wilbanks, J., Suver, C., & Mangravite, L. (2017). Formative evaluation of participant experience with mobile eConsent in the app-mediated Parkinson mPower study: A mixed methods study. *JMIR mHealth and uHealth, 5*(2), e14. https://doi.org/10.2196/mhealth.6521

Elgesem, D. (2002). What is special about the ethical issues in online research? *Ethics and Information Technology, 4*(3), 195-203. https://doi.org/10.1023/A:1021320510186

Eren Çetin, Ş. (2019). Katılımcı kültür olgusu bağlamında sosyal medya ve çevrimiçi topluluklar: Netnografik bir analiz (Doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. https://tez.yok.gov.tr

Eynon, R., Fry, J., & Schroeder, R. (2008). The ethics of internet research. In N. Fielding, R. M. Lee, & G. Blank (Eds.), *The SAGE handbook of online research methods* (pp. 23-41). London: SAGE.

Flicker, S., Haans, D., & Skinner, H. (2004). Ethical dilemmas in research on Internet communities. *Qualitative Health Research, 14*(1), 124-134. https://doi.org/10.1177/1049732303259842

Gadotti, A., Rocher, L., Houssiau, F., Creţu, A., & De Montjoye, Y. (2024). Anonymization: The imperfect science of using data while preserving privacy. *Science Advances, 10*(29), eadn7053. https://doi.org/10.1126/sciadv.adn7053

Glaser, J., Dixit, J., & Green, D. (2002). Studying hate crime with the internet: What makes racists advocate racial violence? *Journal of Social Issues, 58*(1), 177-193. https://doi.org/10.1111/1540-4560.00255

Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.; 5. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gerrard, Y. (2021). What's in a (pseudo)name? Ethical conundrums for the principles of anonymisation in social media research. *Qualitative Research, 21*(5), 686-702. https://doi.org/10.1177/1468794120922070

Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen anneliğe yönelik netnografik bir analiz: Blogger anneler. *Milli Folklor, 26*(103), 67-79.

Haggerty, K. D. (2004). Ethics creep: Governing social science research in the name of ethics. *Qualitative Sociology, 27*(4), 391-414. https://doi.org/10.1023/B:QUAS.0000049239.15922.a3

Haynes, E., Elam, S., Burns, R., Spencer, A., Yancey, E., Kuhnell, P., Alden, J., Walton, M., Reynolds, V., Newman, N., Wright, R., Parsons, P., Praamsma, M., Palmer, C., & Dietrich, K. (2016)**.** Community engagement and data disclosure in environmental health research. *Environmental Health Perspectives, 124(2)*, A24-A27. https://doi.org/10.1289/ehp.1510411

Hewson, C. (2016). Dijital yöntem araştırmalarında etik sorunu. In H. Snee, C. Hine, Y. Morey, S. Roberts, & H. Watson (Eds.), *Sosyal bilimler için dijital yöntemler* (A. Arslan, Çev.; 1. baskı, ss. 206-221). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Hewson, C. M., Laurent, D., & Vogel, C. M. (1996**).** Proper methodologies for psychological and sociological studies conducted via the Internet. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers, 28*(2), 186-191. https://doi.org/10.3758/BF03204763

Hine, C. (2005). Internet research and the sociology of cyber-social-scientific knowledge. *The Information Society, 21*(4), 239-248. https://doi.org/10.1080/01972240591007553

Hine, C. (2008). Virtual ethnography: Modes, varieties, affordances. In N. Fielding, R. M. Lee, & G. Blank (Eds.), *The SAGE handbook of online research methods* (pp. 257-270). London: SAGE.

Hulland, J. (2020). Conceptual review papers: Revisiting existing research to develop and refine theory. *AMS Review, 10*(1), 27-35. https://doi.org/10.1007/s13162-020-00168-7

Jacobson, D. (1999). Doing research in cyberspace. *Field Methods, 11*(2), 127-145. https://doi.org/10.1177/1525822X9901100204

Jong, S. T. (2019). Netnography: Researching online populations. In P. Liamputtong (Ed.), *Handbook of research methods in health social sciences* (pp. 1321-1337). Singapore: Springer.

Kantanen, H., & Manninen, J. (2016). Hazy boundaries: Virtual communities and research ethics. *Media and Communication, 4*(4), 86–96. https://doi.org/10.17645/mac.v4i4.576

Karakulakoğlu, S. (2014). İnternet araştırmalarında yöntem sorunu. *Erciyes İletişim Dergisi, 3*(4), 122-134. https://doi.org/10.17680/akademia.v3i4.5000013908

Kozinets, R. V. (1998). On netnography: Initial reflections on consumer research investigations of cyberculture. *Advances in Consumer Research, 25*(1), 366-371.

Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research, 39*(1), 61-72. https://doi.org/10.1509/jmkr.39.1.61.18935

Kozinets, R. V. (2006). Click to connect: Netnography and tribal advertising. *Journal of Advertising Research, 46*(3), 279-288. https://doi.org/10.2501/S0021849906060338

Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing ethnographic research online.* London, UK: SAGE Publications.

Kozinets, R. V. (2012). Marketing Netnography: Prom/ot(Ulgat)ing a New Research Method. *Methodological Innovations Online, 7*(1), 37-45. https://doi.org/10.4256/mio.2012.004

Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. London, UK: SAGE Publications.

Kozinets, R. V. (2018). Netnography for management and business research. In C. Cassell, A. L. Cunliffe, & G. Grandy (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative business and management research methods: History and traditions* (pp. 384-397). London, UK: SAGE.

Kulavuz Onal, D., & Vásquez, C. (2013). Reconceptualising fieldwork in a netnography of an online community of English language teachers. *Ethnography and Education, 8*(2), 224-238. https://doi.org/10.1080/17457823.2013.792511

Langer, R., & Beckman, S. C. (2005). Sensitive research topics: Netnography revisited. *Qualitative Market Research, 8*(2), 189-203. https://doi.org/10.1108/13522750510592454

Lehner-Mear, R. (2020). Negotiating the ethics of netnography: Developing an ethical approach to an online study of mother perspectives. *International Journal of Social Research Methodology, 23*(2), 123-137. https://doi.org/10.1080/13645579.2019.1634879

Lugosi, P., Janta, H., & Watson, P. (2012). Investigative management and consumer research on the Internet. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 24*(6), 838-854. https://doi.org/10.1108/09596111211247191

Markham, A., & Buchanan, E. (2012). *Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee (Version 2.0).* Association of Internet Researchers. Retrieved from https://aoir.org/reports/ethics2.pdf

Marques, A., & Aires, G. (2020). Uso da netnografia para a geração de personas e requisitos para sistemas com foco em pessoas com transtorno do espectro autista: Um relato de experiência. *Anais do Workshop sobre Aspectos Sociais, Humanos e Econômicos de Software (WASHES 2020)*, 7-16. https://doi.org/10.5753/washes.2020.11192

Mehta, R., & Sivadas, E. (1995). Direct marketing on the Internet: An empirical assessment of consumer attitudes. *Journal of Direct Marketing, 9*(3), 21-32. https://doi.org/10.1002/dir.4000090305

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.; 3. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Nelson, M. R., & Otnes, C. C. (2005). Exploring cross-cultural ambivalence: A netnography of intercultural wedding message boards. *Journal of Business Research, 58*(1), 89-95. https://doi.org/10.1016/S0148-2963(02)00477-0

Oswald, D., Sherratt, F., & Smith, S. (2014). Handling the Hawthorne effect: The challenges surrounding a participant observer. *Review of Social Studies, 1*(1), 53-73.

Pires de Sá, F. (2018). Connected co-viewing on Facebook: A Brazilian telenovela and the perception of media realism. *Television & New Media, 19*(7), 646-659. https://doi.org/10.1177/1527476417741672

Prior, D. D., & Miller, L. M. (2012). Webethnography: Towards a typology for quality in research design. *International Journal of Market Research, 54*(4), 503-520. https://doi.org/10.2501/IJMR-54-4-503-520

Reilly, P., & Trevisan, F. (2016). Researching protest on Facebook: Developing an ethical stance for the study of Northern Irish flag protest pages. *Information, Communication & Society, 19*(3), 419-435. https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1104373

Rosenberg, A. (2010). Virtual world research ethics and the private/public distinction. *International Journal of Internet Research Ethics, 3*(1), 23-37.

Sahakyan, T. (2023). Member-checking through diagrammatic elicitation: Constructing meaning with participants. *TESOL Quarterly, 57*(2), 686-701. https://doi.org/10.1002/tesq.3210

Sandlin, J. A. (2007). Netnography as a consumer education research tool. *International Journal of Consumer Studies, 31*(3), 288-294. https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2006.00550.x

Saunders, B., Kitzinger, J., & Kitzinger, C. (2015). Anonymising interview data: Challenges and compromise in practice. *Qualitative Research, 15*(5), 616-632. https://doi.org/10.1177/1468794114550439

Sharf, B. F. (1999). Beyond netiquette. In S. Jones (Ed.), *Doing Internet research: Critical issues and methods for examining the Net* (pp. 243–256). Thousand Oaks, CA: SAGE.

Skageby, J. (2007). Analytical dimensions for online gift giving: 'Other-oriented' contributions in virtual communities. *International Journal of Web Based Communities, 3*(1), 55-68. https://doi.org/10.1504/IJWBC.2007.013774

Schembri, S., & Latimer, L. (2016). Online brand communities: Constructing and co-constructing brand culture. *Journal of Marketing Management, 32*(7-8), 628-651. https://doi.org/10.1080/0267257X.2015.1117518

Sugiura, L., Wiles, R., & Pope, C. (2017). Ethical challenges in online research: Public/private perceptions. *Research Ethics, 13*(3-4), 184-199. https://doi.org/10.1177/1747016116650720

Şafak, D. (2017). Etnografiden netnografiye sanal ortamda kurşun dökme: "Sen bi kurşun döktür". *Millî Folklor, 29*(116), 156-168.

Tsay-Vogel, M., Shanahan, J., & Signorielli, N. (2018). Social media cultivating perceptions of privacy: A 5-year analysis of privacy attitudes and self-disclosure behaviors among Facebook users. *New Media & Society, 20*(1), 141-161. https://doi.org/10.1177/1461444816660731

Tuikka, A. M., Nguyen, C., & Kimppa, K. K. (2017). Ethical questions related to using netnography as research method. *ORBIT Journal, 1*(2), 1-11. https://doi.org/10.29297/orbit.v1i2.50

Wade, J. (2020). Netnography: A pocket guide to conducting research in closed virtual communities. *Drake Management Review, 9*(1), 1-14.

Whalen, E. (2018). Understanding a shifting methodology. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 30*(11), 3423-3441. https://doi.org/10.1108/IJCHM-08-2017-0536

Whiteman, N. (2012). *Undoing ethics: Rethinking practice in online research*. New York, NY: Springer.

Winter, R., & Lavis, A. (2020). Looking, but not listening? Theorizing the practice and ethics of online ethnography. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics, 15*(1-2), 55-62. https://doi.org/10.1177/15562646198575

Wu, M. Y., & Pearce, P. L. (2014). Chinese recreational vehicle users in Australia: A netnographic study of tourist motivation. *Tourism Management, 43*, 22-35. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.01.010

Xu, A., Baysari, M., Stocker, S., Leow, L., Day, R., & Carland, J. (2020). Researchers' views on, and experiences with, the requirement to obtain informed consent in research involving human participants: A qualitative study. *BMC Medical Ethics, 21(1), 93*. https://doi.org/10.1186/s12910-020-00538-7

Xun, J., & Reynolds, J. (2010**).** Applying netnography to market research: The case of the online forum. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing, 18*(1), 17-31. https://doi.org/10.1057/jt.2009.29